

ROLUL LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Prof. Mădălina DINU-PĂTRAȘCU¹²

Abstract: *In Romanian country, the long reign of Brancoveanu (1688-1714) has concurred with the affirmation of a specific style, named as 'brancovenesc', a synthesis of renaissance and baroque elements blended on the basis of old local traditions. The most important monuments of this style are the Princely Palace in Mogosoaia and the Hurezi Monastery. The cultural and political elite of the Romanian society has tried to compensate reality by creating historical literature – with the purpose to unveil the noble origin of Romanian. The Brancoveanu epoch has opened up to western influences which have started to prevail upon the oriental ones. Artistic life and culture from the time of Brancoveanu's reign expressed, in an age of transformation in the eastern political geography the country's own identity.*

Constantin Brancoveanu has undertaken a vast work of cultural patronage. During his time the unification of a part of the Romanian Church of Ardeal with Rome takes place, an unification which is accepted by the orthodox clergy.

Cuvinte-cheie: *stilul brâncovenesc, Țara Românească, tipar.*

În Țara Românească, lunga domnie a lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) concordă cu afirmarea unui stil specific, denumit brâncovenesc, sinteză a unor elemente renaștentiste și baroce, grefată pe vechile tradiții artistice locale. La sfârșitul veacului, sub domniile lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu tipărirea românească a luat un nou avânt. S-a tipărit în anul 1688 vestita **Biblie de la București**, foarte probabil cea mai răspândită în spațiul românesc¹³.

Domn „**pravoslavnic, cu dragoste și cu râvnă fierbinte**”, cum l-au apreciat cronicile, Constantin Brâncoveanu a întreprins o bogată operă de mecenat cultural. Constantin Brâncoveanu a pus să se ridice mănăstiri, bine înzestrate material ca: Hurez, Brâncoveni, Mamul, Sf. Gheorghe Nou, a reclădit Curtea Veche din București, a fondat noi așezăminte la Făgăraș, Ocna Sibiului, Constantinopole, a construit palatele de la Potlogi și Mogoșoaia, în cazul ultimului devenit reședință princiară, arhitectura munteană îmbinându-se armonios cu influențe renaștentiste. Cu sprijinul îndeosebi al Mitropolitului Antim Ivireanu, voievodul muntean a deschis tipografii la Buzău, București, Târgoviște, Snagov, Râmnic, unde s-au tipărit conform unei statistici, 42 de cărți în limba greacă și 39 în limba română¹⁴.

Picturile bisericesti din epoca brâncovenească, mai ales cele ale lui Pârvu Mutu, impresionează și astăzi. În arhitectură s-a impus stilul brâncovenesc, care

¹² L.T. „C-tin Cantacuzino”, Băicoi, Prahova.

¹³ Mircea Bălan, *Istoria trădării la români*, vol.II, „De la Mihai Viteazul până astăzi”, Editura „Eurostampa”, Timișoara, 2001, pp. 84-85.

¹⁴ Magda Stan, Cristian Vornicu, *101 personalități și evenimente istorice*, Editura „Niculescu”, București, 2007, pp. 36-37.

îmbină elementele românești, precum foișorul sau pivnița, cu cele renașcentiste italiene, ca decorațiile și loggia. În anul 1694 a reorganizat **Academia domnească de la Sfântul Sava**, o școală superioară („colegiu public pentru pământeni și străini”) având ca limbă de predare greaca veche, în clădirile de la mănăstirea „Sfântul Sava”. În 1707 el a reorganizat-o, numind în fruntea ei pe învățatul grec Sevastos Kyminitis, urmat de Marcu Porfiropol.

În paralel cu „Academia de la Sfântul Sava”, funcționau și alte școli, în incinta unor mănăstiri, în care se predă în slavonește și în românește. Așa au fost școlile de la mănăstirile *Sfântul Gheorghe Vechi* și *Colțea* amândouă în București, care pregăteau dieci pentru cancelariile domnești, preoți și dascăli. O serie de școli românești existau în orașele țării, în mănăstiri și chiar în mediul rural. În câteva mănăstiri au luat ființă biblioteci, cu lucrări procurate din mari centre culturale din apusul Europei; printre acestea se remarcă biblioteca de la mănăstirea Mărgineni (ctitoria lui Constantin Cantacuzino, postelnicul) și biblioteca mănăstirii Horezu, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu. Prin faptele sale s-a distins nu numai ca un bun și abil politician și diplomat, ci și ca un ales om de cultură¹⁵.

Dintre toți voievozii Țării Românești, nici unul n-a prețuit și sprijinit cultura așa cum a făcut-o Constantin Brâncoveanu. El însuși om cu carte, nepot al învățatului stolnic Constantin Cantacuzino care i-a fost tutore, a continuat mișcarea culturală începută de Șerban Cantacuzino și a amplificat-o. În vremea lui se tipăresc zeci de cărți, nu numai bisericești, dar și pentru nevoile noastre și pentru lumea greacă sau orientală.

Constantin Brâncoveanu a fost un mare credincios. Cronica îl arată ca pe un **domn creștin și pravoslavnic**, cu dragoste și cu râvnă creștinească. Acest puternic sentiment l-a călăuzit întreaga sa viață și i-a fost sprijinul cel mai tare în ceasul crâncen al morții.

Numeroasele lăcașuri dumnezeiești pe care le ridică, le reface, le înzestrează pe întreg cuprinsul țării și în afara hotarelor ei sunt manifestări concrete ale credinței sale. Încă pe când era boier, înalță el două biserici pe proprietățile lui: una la Potlogi, în Dâmbovița (1683), alta la Mogoșoaia, lângă București (1688). Pe peretele ctitoriilor este întreaga familie a lui Constantin Brâncoveanu și înaintașii săi atât dinspre tată cât și dinspre mamă: chipurile sunt zugrăvite cu o deosebită pricepere; se poate spune că mănăstirea Hurezu este una din frescele cele mai reușite din întreaga noastră pictură bisericească.

După ce s-a urcat pe tronul Țării Românești, Brâncoveanu a mai ctitorit tot în București încă trei biserici, pe locul unora mai vechi: biserica **Sfântul Ioan cel Mare sau „Grecesc”**, demolată în secolul trecut, biserica mănăstirii **Sfântul Sava**, demolată în secolul trecut și, biserica **Sfântul Gheorghe Nou** din București existentă și azi în centrul capitalei, recent restaurată. La Sfântul Gheorghe Nou, unde aveau să i

¹⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, Editura Bic All, București, 2007, pp.136-138.

se odihnească oasele (1720), sfințirea se făcuse în anul 1707 de către patriarhul Ierusalimului și de o serie întreagă de ierarhi răsăriteni¹⁶.

Spre sfârșitul veacului al XVII -lea începe să înflorească din nou învățământul și în Principate, mai ales după întemeierea Academiei domnești de către Șerban Cantacuzino și reorganizarea ei de către Constantin Brâncoveanu, instituție aflată la granița dintre gimnaziu și colegiu; renumiți profesori ai Orientului creștin predau aici filosofia, științele naturale, literatura clasică, etc. La Iași, o academie asemănătoare a fost creată de Antioh Cantemir în 1707 și reorganizată de Nicolae Mavrocordat în anul 1714. De la început cursurile academiilor au fost gratuite și deschise tuturor indiferent de apartenența socială, majoritatea elevilor fiind copii de meseriași și negustori, mici boieri sărăciți, boierimea mare preferând să-și educe odraslele acasă cu profesori particulari, sau să-i trimită în străinătate la Padova, de preferință, sau chiar la Paris, unde învăța la 1700 Radu Cantacuzino, probabil cel dintâi student român în Franța.

Alături de școală, **cartea** a jucat un rol important în difuzarea valorilor culturale; **manuscrisele** au reprezentat în întreaga epocă feudală principala formă sub care a circulat cartea, meseria de copist fiind nu numai răspândită, dar și bine remunerată.

În ultimele decenii ale sec. al XVII –lea **tiparul** cunoaște o mare înflorire; în Țara Românească funcționau sub Constantin Brâncoveanu nu mai puțin de 6 tipografii, tiparintele producând volume atât pentru uzul românilor cât și pentru cel al grecilor, al armenilor, slavilor de sud, arabilor, turcilor. O statistică a cărților apărute sub domnia lui Constantin Brâncoveanu arată că sub acest domn au apărut în tipografiile românești de la Snagov (1696), Buzău (1691), Râmnic (1705), Târgoviște (1709), București (1716), 42 de cărți grecești, 32 slavo-române, meritul principal revenind mitropolitului Antim Ivireanul, cu ajutorul căruia s-au întemeiat tipografii și în Gruzia și în Siria¹⁷.

Tot în această perioadă avem informații și despre bibliotecile care găzduiau aceste cărți, alături de altele cumpărate din întreaga Europă; cunoscute erau mai ales cele ale lui Constantin Brâncoveanu și ale Stolnicului Constantin Cantacuzino, cataloagele lor vădind o mare bogăție și diversitate. Toate aceste fapte justifică concluzia că sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui următor reprezintă din punct de vedere al instituțiilor și instrumentelor culturale o epocă de mare înflorire¹⁸.

Domnii afișează un lux ostentativ, înalță palate domnești, cel de la Potlogi (1699), cel de la Mogoșoaia, construit în anul 1702, își comandă coroane voievodale somptuoase în Transilvania, duc un mod de trai în care opulența Orientului se îmbină cu rafinamentul Occidentului.

¹⁶ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, pp. 140-141.

¹⁷ Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchens, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedia, București, 1998, pp. 73-74.

¹⁸ Ioan Bulei, *O istorie a românilor*, Editura Meronia, București, 2006, p. 97-98.

Pe lângă unele mari mănăstiri se formează acum adevărate centre de cultură, sprijinite de domnie și depășind cu mult sfera culturii ecleziastice; între ele se cuvine a aminti mai ales Trei Ierarhi a lui Vasile Lupu, mănăstirea Hurezi a lui Constantin Brâncoveanu, ambele în egală măsură școli, ateliere artistice, tipografii, ambele definind un stil cultural specific care și-a pus pecetea pe epoca respectivă¹⁹.

Pe lângă religiozitate, o altă trăsătură caracteristică a lui Brâncoveanu a fost simțul gospodăresc. Dar Brâncoveanu mai avea și numeroase alte așezări, atât în țară cât și peste hotare. În primul rând, cea din București, pe malul Dâmboviței unde sunt astăzi așezămintele Brâncovenești; apoi cele de la Obilești în Ilfov, Scăieni, pe dealurile de la miază-noapte de Ploiești, Valea Schiailor, lângă Mizil, Sărata, în Buzău, Tătărani, în Prahova, Mătăsaru, în Dâmbovița și multe altele. Brâncoveanu este una din figurile cele mai de seamă ale trecutului nostru. El simbolizează epoca de strălucire a spiritului românesc, iar sfârșitul său tragic suportat cu tărie de suflet adevărat, creștinească, adaugă chipului său aureola de martir²⁰.

În Țara Românească, lunga domnie a lui Constantin Brâncoveanu concordă cu afirmarea unui stil specific, denumit *brâncovenesc*, sinteză a unor elemente renascentiste și baroce, grefată pe vechile tradiții artistice locale.

Pentru a înțelege mai bine această sensibilitate barocă, aflată la temelia creației culturale și artistice românești din sec. al XVII –lea se cuvin amintite cuvintele adresate de generalul Heissler lui Constantin Brâncoveanu, după ce fusese luat prizonier în bătălia de la Zărnești (1690): **„Nu te bucura de această întâmplare, că de am pierdut noi războiul, împăratul nostrum mai are ca noi mulți, ci te bucură de vrăjmașul tău, de Bălăceanu (ginerel fostului domn Șerban Cantacuzino), că au pierit, că eu ca să-l mântuiesc pe dânsul am căzut în robie și de sunt rob, astăzi am căzut în robie, însă tu ești rob de când te-au făcut tată-tu”**.

Elita politică și culturală a societății românești a căutat compensarea realității prin crearea unei literaturi istorice, destinată să releve originea “nobilă” a românilor, și a unei arte în care exuberanța formelor (la mănăstirea Golia, fiecare din cele trei turnuri are altă decorație) dă senzația opulenței și strălucirii²¹.

Pentru Constantin Brâncoveanu, corespondența cu lordul Paget, pe care avusese bucuria să-l primească la București, la întoarcerea acestuia acasă, după încheierea misiunii de la Constantinopol (1702), fusese o fericită ocazie de a-și afirma identitatea spirituală.

Câțiva ani mai târziu, într-o altă scrisoare spirituală, adresată generalului imperial Guido Starhemberg (1657-1737), el cerea informații **„de la nostra**

¹⁹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului roman*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 213.

²⁰ Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 147-148.

²¹ Virgilie Drăghiceanu, *O ctitorie brâncovenească dispărută: biserica Sfântul Ion Grecesc din București, în închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1930, pp. 85-86.

Europa²². Dacă un veac mai înainte, Mihai Viteazu avea drept obiectiv apărarea creștinătății, acum, la începutul sec.al XVIII-lea (în 1707) Constantin Brâncoveanu își revendica apartenența la Europa, prin care firește se înțelege lumea civilizată înăuntrul căreia prin originea sa istorică și prin creația culturală, românii aveau dreptul la un loc bine meritat (în Europa civilizatoare)²³.

În 1706 Sfântul Constantin Brancoveanu a mai zidit o biserică în satul Doicești, Dâmbovița. Între bisericile construite de Sfântul Constantin în Transilvania se numără o biserică în Făgăraș, alta în Ocna Sibiului, precum și Mănăstirea Sâmbăta de Sus. Dintre ctitoriile sale în afara Țărilor Române amintim: Biserica "Sfântul Nicolae" din cartierul Galata, Constantinopol, un paraclis și o trapeză, în cadrul Mănăstirii "Sfântul Pavel" din Muntele Athos, iar la Ismail, pe malul stâng al Dunării, a ridicat o biserică cu hramul "Sfântul Gheorghe".

Denumirea de stil brâncovenesc, sau de artă brâncovenească este folosită în istoriografia română de arta pentru arhitectură și artele plastice din Țara Românească în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Între 1678 - 1725 domni ca: Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Nicolae Mavrocordat, mitropoliți ca Varlaam, Theodosie, Antim Ivireanu, episcopi ca Ștefan Mitrofan, stareți ca arhimandritul Ioan de Hurezi, Ilarion de Cozia și erudiți ca frații Greceanu, Radu Popescu, Constantin Cantacuzino realizează în același timp o amplă operă de reactualizare a tradiției bizantine. La curtea domnească avut loc o adevărată Renaștere bizantină.

²² Virgiliu N. Drăghiceanu, *În amintirea lui Constantin Brâncoveanu. Lăcașurile voievodului*, București, 1914, pp.55-57.

²³ Bogdan Teodorescu, *Români și Europa în sec.al XVII –lea, în „Studii și articole de istorie”, nr., LXX, 2005, p.27.*